

HİTİT KÜTÜPHANE VE ARŞİVLERİ

Dr. Öğr. Gör. Okan KOÇ*

Öz: Yazının ve yazılı bilginin toplumsal, siyasi ve kültürel anlamda bir güç unsuru olarak görülmeye başlamasıyla birlikte kütüphane ve arşivlerin oluşturulmaya başladığı bilinmektedir. Anadolu topraklarında yazının keşfi ile birlikte ilk yazılı belgelerin üretildiği, elde edilen bilgi kaynaklarının ise saklanması korunması ve düzenlenmesi için kütüphane ve arşivlerde depolandığı ortaya çıkarılmıştır. Hitit kütüphane ve arşivleri yazının keşfinde olduğu gibi Mezopotamya uygarlıkları örnek alınarak oluşturulmuştur. Hititler tarafından kurulan bu kütüphaneler kütüphanecilik tarihi açısından oldukça değerli bir yere sahiptir. Araştırmada Hitit kütüphane ve arşivlerinin oluşum serüveni literatüre dayanılarak sunulmuştur. Kütüphane ve arşivlerde bulunan tabletlerin taşıdığı özellikler, kütüphanecilik açısından uygulanan teknikler belirlenmiştir. Ayrıca Hitit kütüphane ve arşivlerinin insanlık tarihi üzerindeki etkileri vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu kütüphaneleri, Hitit kütüphaneleri, Hitit arşivleri, kil tabletler.

HİTİT LIBRARY AND ARCHIVES

Abstract: It is known that libraries and archives have begun to be established as written knowledge is seen as an element of power in social, political and cultural terms. With the discovery of writing in Anatolian lands, it was revealed that the first written documents were produced, and the obtained information sources were stored in libraries and archives for preservation, protection and organization. Hittite libraries and archives were created by taking the Mesopotamian civilizations as an example as in the discovery of writing. These libraries, founded by the Hittites, have a very valuable place in the history of librarianship. In our research, the formation adventure of the Hittite library and archives is presented based on the literature. The properties of the tablets in the library and archives and the techniques applied in terms of librarianship were determined. In addition, the effects of Hittite libraries and archives on human history are emphasized.

Key Words: Anatolian libraries, Hittite libraries, Hittite archives, clay tablets.

Giriş

Yazı öncesi dönemde ortaya çıkan deneyimler ve düşünceler ya sınırlı bir toplum içerisinde bir süreliğine etkisini sürdürmüş, ya da kayıt altına alınmadığı için topluma mal edilemeden yok olmak zorunda kalmıştır. Yalnızca sözlü bir kültürün varlığı insan belleğinden yeni kuşaklara aktarılarak ayakta

ORCID ID : 0000-0002-5356-5940

DOI : 10.31126:akrajournal.769108

Geliş tarihi : 14 Temmuz 2020 / Kabul tarihi: 15 Kasım 2020

* Balıkesir Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Öğretim Görevlisi.

kalabilirken, bilginin canlılığını koruyabilmesi, sürekliliğini sağlayarak zaman ve mekândan bağımsız hâle gelebilmesi yazının keşfi ile mümkün olabilmektedir.

Yazının bulunması ile birlikte, toplumların özellikle dinî, siyasi ve ticari konularda üretmiş olduğu, çevre toplumların etkisi ile yaratmış olduğu kültürel birikimlerin yazılı belgelere aktarıldığı görülmektedir. Yazı bir siyasi olayın, askerî başarının, dinî ritüelin ya da ticari kaydın tutularak daha sonrasında erişilmesine, kalıcı toplumsal hafızanın oluşturulmasına zemin hazırlamıştır.

Yazılı hâle getirilen belgelerin saklanması, korunması ve erişiminde kolaylıklar sağlayarak düzenlemesi zamanla birlikte yeni yapılar olan kütüphane ve arşivlerin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Toplumsal belleğin oluşturulmasında rolü olan, başta siyasi propaganda içerikli metinler, dinî mitolojinin dayandığı ritüeller, askerî zaferler, toplumsal hayatı düzenlemeye yönelik ticari ve hukuki belgeler ilk kurulan kütüphane ve arşivlerin içeriğini oluşturmuştur.

Mekânlar arası uzaklığının ortadan kaldırılarak bilginin iletilmesinde yazılı kültürün ve ilk oluşturulan kütüphanelerin de önemli bir yeri vardır (Jochum, 2004: 38; Alkan, 2015: 16). İnsanlığa ait bilgi birikiminin yazılı tarihin başlangıcı ile birlikte arşiv niteliğine sahip kütüphanelerde saklanmaya ve korunmaya başlandığı bilinmektedir. Zamanla artış gösteren bilgi kaynaklarının düzenlenmesi, saklanması ve yeniden erişilmesi gibi sorunları, devamında kütüphane ve arşivlerin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Çakın'ın değindiği gibi, insan uygarlığının ilk dönemlerinde bilgi kaynaklarının üretilmesinin oldukça zor olması ve bu eserlerin nadirliği öncelikle korunmasını ve saklanmasını zorunluluk hâline getirmiştir (Çakın, 1986: 12).

Başta Mezopotamya uygarlıkları olmak üzere, Mısır ve Anadolu tarihin en eski kütüphanelerinin kurulmasına ev sahipliği yapmıştır. Bu noktada tarihin ilk devlet yapılanmalarının da bu topraklarda ortaya çıkmış olmasının etkisi olduğu düşünülmektedir.

Anadolu'da bilinen en eski kütüphane ve arşivleri Hititler oluşturmuştur. Hitit tarihi araştırmaları göstermiştir ki, (Güterbock, 1940; Pakrasi, 1994; Karasu, 1997; Yıldız, 2003; Miller, 2014; Pritchard, 2016) Hitit kütüphaneleri ve arşivlerinde ele geçirilen binlerce tablet, edebî eserlerden tıbbi metinlere, tarihî kaynaklardan dil araştırmalarına, bira tariflerinden uluslararası anlaşmalara, dinî törenlerden bölgeye ait haritalara hatta astronomik gözlemlere değin bir toplumu oluşturan kültürel bir zenginlik barındırmaktadır (Duran, 2010: 2).

Tüm dünyaya yayılmış hâlde yaklaşık 400 bini bulan çivi yazılı tablet sayısı (Digital Hammurabi, 2020) her yıl yeni tabletlerin gün ışığına çıkarılması ile artış göstermekte olup, bunların önemli bir bölümü ise Hititlere aittir. Hititlere ait tabletlerin çıkarıldığı ilk kazılar 1907 yılında Çorum iline bağlı Hattuşaş'ta başlatılmıştır. Günümüze değin Hattuşaş'ta toplamda otuz binin üzerinde çivi

yazılı tablet ele geçirilmiştir (Duran, 2010: 3). Hititlere ait 13 çivi yazılı tablet kütüphane ve arşivi bulunmuştur. Bu arşivlerde çok sayıda kil tablet ve kütüphaneciliğe dair buluntuya rastlanmıştır. Büyükkale olarak adlandırılan E-Sarayında otuz bin kil tablet, bir dönem başkentlik yapmış olduğu tespit edilen Ortaköy'de 4 binden fazla kil tablet ve parça, Kuşaklı'da 42 kil tablet ve Maşat Höyük'te 117 kil tablet bulunmuştur. Hitit arşivlerinde orijinal metinlerin yanı sıra kopya metinlere de yer verilmiştir. Yapılan araştırmalar Hititlerin düzenli bir kütüphane ve arşiv sistemine sahip olduğunu göstermektedir. Oluşturulan kil tabletlerdeki yer alan bilgilerin objektiflikten bahsedilmese de toplumsal hafızanın yazılı hâlde korunması sağlanmıştır (Alparslan, 2006: 101).

Kil tabletlerin dışında Hititlerin tahta tabletler de kullandığı bilinmektedir. Tahta tabletler arkeolojik kazılarda henüz tespit edilememiştir. Bunun sebebi olarak ahşabın doğada çabuk erozyona uğraması gösterilebilir. Ancak Antalya Kaş açıklarında Uluburun batısında bulunan tahta tablet, bu malzemenin yazı yazma aracı olarak kullanıldığını ispatlamaktadır (Payton, 1991: 83; Symington, 1996: 24). Tahta tabletlerin kullanıldığına dair bir diğer delil olarak Nişantepe batı binasında bulunan 3430 adet kil bulla mühürler gösterilmektedir (Miller, 2014: 197). Kil bullalar, tahta tabletlerin mühürlenmesinde kullanılmıştır. Diğer yandan Hattuşaş'ta bulunan bazı tablet gruplarının eksik olması da, çıkan yangında tahta oldukları için yandıklarını düşündürmektedir (Symington, 1996: 100).

Hititlerin bulunan arşivlerin yanı sıra elbette bulunamayan veya doğa koşullarında yok olan arşivleri de mevcuttur. Hititlerin sahip olduğu arşiv geleneği, tarih yazıcılığı alanında önemli bir yere sahiptir. Bu yüzden tespit edilememiş ve doğa koşullarında yok olmuş tabletler bize Hititler ile ilgili tarih yazıcılığı alanında ne kadar büyük kayba sahip olduğumuzu göstermektedir (Güterbock, 1937: 1).

1. Hititlerde Yazı

Anadolu'da ilk yazılı belgelerin Mezopotamya uygarlıkları ile ikili ilişkilerin kurulmaya başlaması ile ortaya çıktığı görülmektedir. Asurlu tüccarların ticari faaliyetlerini sürdürdükleri kentlerde ekonomik etkinliklerini kayıt altına aldığı bilinmektedir. Bu doğrultuda Anadolu ile yürütülen ticaret birçok tüccarın özel arşiv oluşturmasına zemin hazırlamıştır.

Günümüz Kayseri yakınlarında yer alan Kültepe o zaman ki adı ile Kanes/Nesa kenti Asurlu tüccarların yoğun olarak kullandığı ticaret ağının önemli bir durağıdır. Koloni çağında, Asur egemenliğinin olup olmadığı tartışmalı bir konu iken, kentte Asurlu tüccarların varlığı kesinleşmiştir. Hitit topraklarındaki yazılı ilk kil tabletler buradaki kazılarda çıkarılmıştır. Kanes'te yere gö-

mülü küpler içerisinde, bodrum katlarında yer alan sepetlerde ve yapının zeminine gömülü hâlde ele geçirilen Asurca çivi yazılı tabletler arşiv niteliği taşımaktadır. İlgili tabletlerde tarihî bilgilere, büyücülüğe, ekonomiye, okul eğitimine ilişkin verilere ulaşılmaktadır. Kentin komşuları ile politik ilişkileri, yapılan ticari faaliyetler, kentin yönetimi, aile hukuku ve ekonomisi, toplumsal yapının özelliklerine diline ilişkin bilgilere erişmek mümkündür. Sayıca çok olan bu tabletlerin içerisinde yıllıklar ve mektuplar da yer almaktadır (Yıldız, 2003: 11-12). Ayrıca diğer ticaret merkezleri olan Hattuşuş ve Alişar'daki kazılarda da çok sayıda kil tablet ele geçirilmiştir (Balkan, 1955, s. 8-10). Görüldüğü gibi Anadolu'nun yazı ile karşılaşması tüccarlar vasıtası ile gerçekleşmiş olup, doğal olarak içerikleri de ticari ve hukuki konularla ilgilidir. Buradaki tabletlerde yazım dilinin Asurca olduğu henüz Hititçe metinlerin yer almadığı, yaklaşık yüz elli yıl süren (Pulhan, 2003: 50) ticari faaliyetlerin sonlandırılması ile Asurca yeni metinlere de rastlanılmadığı görülmektedir (Yiğit, 2005: 84).

Asurlu tüccarların özel arşivlerinde ele geçirilen kit tabletlere dayanılarak, tabletlerdeki Asurca olmayan kelimelerin analiz edilmesi ile Anadolu'daki o dönem için Hitit varlığı saptanabilmektedir (Alp, 1949: 269; Bilgiç, 1953: 5).

Anadolu'da yazıyı Asurlu tüccarlardan öğrenen yerel yöneticilerin de Asurca kil tabletler bıraktığı görülmektedir. Kültepe kazılarında üzerinde "*Kral Anitta'nın sarayı*" cümlesi yer alan bronz bir hançerin Anadolu'daki en eski tarihli yazılı belge olduğu düşünülmektedir. Adı geçen kral MÖ, 1813 ile 1776 yılları arasında yaşamıştır (Pulhan, 2003: 48).

Hitit Devleti'nin kazılarda çıkarılan tabletlere ve kaya resimlerine göre hem hiyeroglif hem de çizi yazısı kullandığı bilinmektedir. Asurlu kolonicilerden Asurca'yı almaktansa Eski Babil yazısını kendi dillerini uyarladıkları görülmektedir (Rüster ve Neu, 1989: 18).

Çivi yazısının Hititçeye uyarlanması sanatta, dinde diğer kültürel öğelerde olduğu gibi yalnızca taklitten ibarettir. Hititlerin kurucusu olarak görülen I. Hattuşili'nin Mezopotamya uygarlıkları ile girmiş olduğu mücadelede buralardan almış olduğu esirlerin arasında kâtiplerin de yer aldığı, kazılarda çıkarılan en eski tarihli tabletlerin arasındaki Akadca ve Babilce olanların da bu kâtiplerin ürettiği ilk örnekler olduğu düşünülmektedir (Ünal, 2002: 56).

Çivi yazısının büyük bir dezavantajı söz konusudur. Hece yazısından oluşan yapısından dolayı, hecelerin oluştuğu her olası ses kombinasyonunun ayrıca gösterilmesini sağlamak için yüzlerce işaret gerektirmektedir. Hititlerin kulanmış olduğu çivi yazısında 300'ü aşkın simgenin olduğu görülmektedir. Her simgenin arasındaki fark çok küçük olduğundan yazının öğrenilmesinde zorluklarla karşılaşmıştır. Bu sebeple yazıyı okumak ve yazabilmek özel bir eğitim gerektirmiştir (Bryce, 2003: 74).

Hitit ülkesinde konuşulup yazılan dillerin sayısı oldukça fazladır. Hattuşaş'taki kazılarda ele geçirilen tabletlerde Hititçe, Luvice, Luvice resim yazısı, Palaca, Hattice, Hurrice, Sümerce ve Akadca olmak üzere sekiz farklı dilde tablet olduğu belirlenmiştir (Alp, 2002, s.1; Ünal, 2002: 56).

Hitit çivi yazısının kullanımı yaklaşık MÖ, 1190 tarihinde Hitit İmparatorluğu'nun yıkılması ile sona ermiş, bundan sonraki dönemde Hitit kent devletlerinde hiyeroglif yazısına geçilmiştir (Alp, 2002: 2; Koç, 2006: 18).

Hiyeroglif yazısı Hititlerde daha çok mühürlerde, şahıs, melek ya da tanrı adlarının yazılmasında kullanılmıştır. Daha sonraki dönemde kaya anıtlarında ve taşların üzerindeki hiyeroglif yazısına geçiş söz konusudur. Orta Hitit Dönemi'nde (MÖ, 1500- 1380) kullanılan mühürlerde Luvice hiyerogliflerin yer aldığı tespit edilmiştir (Dinçol ve Dinçol, 2002: 428). Diğer yandan hiyeroglif yazısının ağaç tabletler üzerinde de kullanılmış; ancak ağaç malzemenin dayanıksız olması sebebiyle günümüze değin korunamamıştır. Uluburun deniz araştırmalarında ağaç tablet takımı ele geçirilmiş olup, üzerindeki bal mumu tabakası zamanla yok olduğundan hangi yazı dilinin kullanıldığı tespit edilememiştir (Payton, 1991: 83-84).

Hattuşaş'ta yapılan kazılarda MÖ, 1200 yıllarına tarihlenen bir yangında çok sayıda tahta tabletin tahrip olduğu, bu tabletlere ait olduğu düşünülen çok sayıda kil mührün günümüze değin ulaştığı görülmektedir (Bossert, 1952: 1).

Tahta tabletlerin hemen hepsinin mühürlenmediği, önemli olduğu düşünülen siyasi içerikli olanların mühürlendiği görülmüştür. Tarsus'taki kazılarda çok sayıda hiyeroglif mühür ele geçirilirken, Hattuşaş'taki kazılarda ise tahta tabletler için özel bir arşiv bulunmuştur (Bittel, 1976: 69).

2. Hititlerde Okuryazarlık ve Kâtiplik

Hititlerde okuryazarlık toplumun üst kademelerinde yer alan bireylere, özellikle de sarayda görevli olanlara özgü bir nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Okuryazar bireylerin yetiştirilmesi için okulların açıldığı bu doğrultuda doktorların ve din adamlarının eğitim aldığı bilinmektedir. Bununla birlikte toplumsal statü bakımından oldukça değerli görülen bir diğer meslek grubu ise kâtipliktir. Kâtipler diğer meslek gruplarından zamanlarının büyük bir bölümü yazma işine ayırmaları sebebiyle ayrılmaktadır. Kâtiplerin Hitit ülkesinde kullanılan dilleri bilmeleri, ayrıca uluslararası ilişkiler açısından bölgedeki diğer dilleri de öğrenmiş olmaları beklenmektedir. Okuryazarlığın yalnızca kâtiplerin tekeline olmadığı bilinmekle birlikte, din adamlarının, büyücülerin, doktorların, zanaatkârların okuma yazma bildiği görülmektedir (Bryce, 2003: 75).

Mezopotamya metinlerine göre MÖ, 3000 ile 2000 yılları arasında kapsayan Erken Bronz Çağ Dönemi'nde kâtipler için ilk okulların oluşturulduğu görülmektedir. Tapınaklar bünyesinde oluşturulan bu okullar tablet evi anlamı gelen

Sümerce “*eduba*” adıyla anılmaktadır. Yazının Hititlerce öğrenilmesi ile birlikte bu okulların da örnek alınarak kurulduğu tespit edilmiştir (Bryce, 2003: 75).

Kâtiplik eğitimi verilen bu okullarda öğrencilerin eğitimine erken yaşlarda başlanmaktadır. Öncelikle çivi yazısına özgü her heceyi temsil eden işaretlerin ezberlenmesi yoluna gidilmekte, sonrasında ise sürekli olarak kopyalama işlemi yapılmaktadır. Yazının temelini kavranması ile birlikte öğrencilerin dinî metinleri kopyalaması, dönemin edebî eserlerini çoğaltması bir başka aşamayı oluşturmaktadır. Hattuş’da bulunan Gılgamış Destanı’nın Hititçe, Akadca ve Hurrice çevirilerinin böylelikle oluşturulduğu düşünülmektedir (Bryce, 2003: 76).

Kâtiplerin eğitiminde olmazsa olmazlardan biri de Akadca ve Sümercenin de öğretilmesidir. Bu dillerdeki metinlerin çivi yazısı yazım tekniğinin öğrenilmesi için okullarda yer aldığı, böylelikle hem gelenekler hakkında bilgi sahibi olunurken, hem de yazım tekniğinin geliştirilmesi sağlanmaktadır (Bryce, 2003: 78).

Hititlerde kâtiplik mesleği oldukça değerli görülmüştür. Hattuş kazılarında ortaya çıkarılan otuz bin tablet bu durumu destekler niteliktedir. Diğer yandan 1986 yılındaki kazılarda bulunan bronz tablet Hitit kâtiplerinin ne denli iyi bir eğitim aldığını ve ne derece yetenekli olduklarını göstermektedir. Her tabletin, kalıcı bir malzeme ile üretilmesi, korunması ve günümüz kütüphane ve arşivlerini andıran bir yapıda düzenlenmesi kâtiplerin sorumluluğu olarak görülmüştür. Kâtipler aynı zamanda devlet protokolü açısından da önemli bir konumda görülmüştür. Diğer ülkelerle yapılan görüşmelerde hazır bulunmuş, yapılan anlaşmalarda ise tanık olarak yer almışlardır (Waal, 2011: 22).

Kâtiplerin kendi içerisinde de bir unvan ayrımının olduğu görülmektedir. GAL-DUB-SAR olarak adlandırılan kâtipler en kıdemli olanlardır (Van Den Hout, 2010: 260). SAG ve SAG.US kelimelerinin de kâtiplerdeki unvanı belirttiği, günümüzdeki karşılığı olarak şef yazıcı anlamına geldiği belirlenmiştir (Karasu, 1995: 117). Zamanla birlikte bu unvanların da değişikliğe uğradığı görülmektedir. Kâtipliğin babadan oğula geçen bir anlayışla sürdürüldüğü, üst düzey olanlarının ise vergi ve çeşitli harçlardan muaf tutulduğu bilinmektedir (Bryce, 2003: 76).

Diğer yandan tahta tablet kâtiplerinin unvanlarının da farklı olduğu görülmektedir. Tahta tablet kâtipleri kil tablet kâtipleri kadar değerli görülmemiş olup, bu kişilere DUB.SAR.GIS denilmektedir (Van Den Hout, 2010: 269).

Tabletlerin içermiş olduğu konunun bitip bitmediği kolofon adı verilen yazının son kısmında belirtilmektedir. Bu kısımda ayrıca tableti yazan kâtibin adı

bazen de soyağacı yer aldığı görülmektedir (Karasu, 1997: 217). Kil tablet üzerinde adlarının bulunuyor olması devletin kâtiplere vermiş olduğu önemi yansıtmaktadır.

Saraylarda ve tapınaklarda istihdam edilen kâtiplerin sayısının da oldukça fazla olduğu görülmektedir. Hattuşaş Büyük Tapınak'ta yapılan kazıda burada görevli kâtip sayısının elli civarında olduğu, bunların da otuz ikisinin tahta tablet kâtipliği yaptığı tespit edilmiş, bu sayının ise tapınaktaki toplam görevli sayısının dörtte birine tekabül ettiği hesaplanmıştır (Singer, 1998: 34). Bu durum kâtiplerin protokol anlamında da önemli bir yere sahip olduğunu, sürekli olarak bilgisine ve danışmanlığına başvurulduğunu göstermektedir.

Hititlerin geniş bir coğrafya hükmetmiş olması ve faaliyet alanlarıyla ilgili kayıtların tutulması konusunda okuryazarlığı elinde tutan kâtiplere büyük önem verildiğini düşündürmektedir. Kâtiplerin yer almadığı önemli bir etkinliğin olmayacağı kaçınılmazdır.

Mevcut kopyalama işleminin yanı sıra, uluslararası anlaşmalara özgü belgelerin çoğaltılması, bölge yöneticileri ve diğer krallıklara gönderilen belgelerin yazılması, kraliyet buyruklarının hazırlanması, yasal bildirimlerin ve davalarda verilen kararların kaydedilmesi gibi hemen her alanda kâtipler önemli bir rol oynamıştır (Bryce, 2003, s. 60). Kâtiplerin kral adına tanrılara dualar okuma (Pritchard, 2016:135), ülkede düzenlenen festivallerin hazırlanması ve askerî seferlerde kralın yanında yer alarak savaş öncesi ve sonrasında raporların hazırlanması gibi görevleri de olmuştur (Riemschneider, 1972: 142). Ülke çapında her yerleşim yerinde kâtipler istihdam edilmiştir. Yerel kâtiplerin eğitimi başkentteki kâtip okulunda gerçekleştirilmiş olup, mesleğinin henüz başında olanlar belirli bir süre yerel idarecilerin emrine verilerek mektuplaşmaların yanı sıra ticari, sosyal ve dinî konulardaki kayıtların tutulmasını sağlamıştır (Bryce, 2003: 60).

3. Hitit Kütüphanesi ve Arşivleri

Mezopotamya'daki enternasyonalizm MÖ, ikinci binyılların başında çevresindeki hemen hemen bütün bölgeleri etkisi altına almıştır. Mısır, Anadolu, Levant daha sonraki dönemde de Antik Yunanistan bu etki alanı içerisinde kalmıştır. Bir döneme damgasını vuran Ugarit, Khorsabad, Tell-el Amama, Hattuşaş, Knossos, Pylos gibi kentlerde ardı sıra arşiv ve kütüphaneler ortaya çıkmıştır. Bu kütüphanelerin, Bereketli Hilal olarak adlandırılan bölgede geliştirilen çivi yazısı tabletler ile doldurulduğu bilinmektedir.

Hitit kütüphane ve arşivlerinde ele geçirilen materyallerin bir kısmının resmî belgeler olması, idari ve hukuki olarak yetkililer tarafından kullanılması bu yapıların daha çok arşivsel bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu

yapıların toplumsal anlamda kültürel, sanatsal ve tarihî bir bakış açısı ile oluşturulduğu söylemek mümkündür. Devlet yönetiminde başvurulacak çok sayıda belgenin bulunması ilgili yapıların kütüphane olarak değil arşiv olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşündürmektedir. Bununla birlikte metinler arasında efsanelerin, yabancı uygarlıklara ilişkin edebî çevirilerin, destanların, şiirlerin ve ilahilerin de yer alması bu yapıların birer kütüphane olarak ele alınmasını da gerektirmektedir. Buradan hareketle çalışma boyunca ilgili tablet koleksiyonları kütüphane ve arşiv olarak birlikte ele alınmıştır.

Kütüphane ve arşivlerde dönemin siyasi olaylarını ele alan, aynı zamanda dönemin dinî ve kültürel değerlerini de ortaya koyan ve aynı zamanda edebî içerikli eserlere de yer verildiği görülmektedir. Özellikle Hititlerde tarih yazıcılığının önemli bir gelenek olduğu kazılarda çıkarılan tabletlerin incelenmesi ile ortaya çıkmaktadır. Elde edilen tabletlerdeki hem dinî hem de siyasi içerikli propaganda metinlerine göre diğer yandan sosyal yaşamın üzerinde büyük bir etkisi olduğunu söylemek de mümkündür.

Hititler çevresiyle etkileşim içerisinde bulunduğundan, yazı, mitoloji, edebiyat, toplumsal gelenekler, siyaset ve devlet yönetimi gibi birçok alanda ve konuda bulunduğu coğrafyaların izlerini taşımaktadır. Özellikle dönemin ileri uygarlıklarının Mezopotamya bölgesinde ortaya çıkmış olması, ilgili bölge için yapılan askerî ve siyasi mücadeleler sonucunda doğal olarak bölge toplumları üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Güç dengelerinin değişmesi ile birlikte, güçlü olan toplumsal bir duyarlılıkla da hareket ederek, kaybedenlere ait kültürel ve sosyal birçok yeniliği benimsemiştir. Bu doğrultuda Anadolu uygarlıklarına aktarılan en önemli yenilik yazı olurken, kütüphane ve arşivlerin de Mezopotamya uygarlıklarından alınmış olduğu düşünülmektedir.

Medeniyetlerin beşiği olarak ele alabileceğimiz Mezopotamya, Mısır ve Anadolu uygarlıklarının genel gelişim seyri içerisinde mitolojinin önemli bir yeri vardır. İlk astronomi gözlemlerinden, matematik hesaplamalara, askerî seferlerden, ticari faaliyetlere değin hemen her alanda dinin önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Aynı dinî yapılanmanın izlerini kurulan kütüphane ve arşivlerde de bulmak mümkündür. Bu durum Hititlere ait kütüphane ve arşivlerde çıkarılan tabletlerde de açıkça görülmektedir.

Hitit arşiv ve kütüphanelerinde yer alan tabletlerin Doğu ile kültürel siyasi ve ticari ilişkilerin ortaya çıkarılması açısından önemli bir yeri vardır. Hattuşaş'ta yer alan Büyük Kale'nin bulunduğu tepenin yamaçlarındaki A harfi ile adlandırılan yapının alt katının arşiv ve kütüphane olduğu tespit edilmiştir. Burası iki büyük enine geçit, geçitlerin önünde merdiven boşluğu olan büyük bir alan ve yan yana sıralanmış dört odadan oluşmaktadır. İkinci katta kil tablet arşivi yer almakta olup, burada beş yüze yakın tablet bulunmuştur. Ayrıca kalenin en büyük yapısı olan ve D harfi adlandırılan yapının alt katının da arşiv

ve kütüphane olduğu kabul edilmektedir. Kale içinde yer alan ve E harfi ile adlandırılan bir diğer yapıda da içinde tabletin yer aldığı iki arşiv odası bulunmuştur. Hattuşas'ta yalnızca Büyük Kale içerisindeki yapılarda değil, tapınaklarda da tabletler bulunmuştur. “*Yamaçtaki Ev*” olarak adlandırılan Tapınak 1’de dinî metinlerin saklanmış olduğu arşiv bulunmuştur (Yıldız, 2003: 12).

Başkent Hattuşas’a bağlı Zile’nin 20 km güneyinde yer alan Maşat Höyük kazılarında da arşiv ve kütüphanelere rastlanmıştır. Höyüğün 3. yapı katındaki sarayın doğuya bakan 19 odasından ikisinin arşiv ve kütüphane olarak kullanıldığı, içerisinde yer alan çok sayıda çivi yazılı tabletten anlaşılmaktadır. Birbirinden 50 cm kalınlığındaki kerpiç duvarlar ile ayrılmış olan iki odada, başkent Hattuşas ile sürdürülen yazışmaların yer aldığı tespit edilmiştir. İlgili arşiv ve kütüphane başkent dışında bulunan ilk saray arşivi olması sebebiyle önem taşımaktadır. Ele geçirilen tabletler üzerindeki incelemelerde MÖ, 1400’e tarihlenen siyasi, ekonomik ve ticari olayların yer aldığı görülmektedir. Ülkenin güvenliğini tehdit eden düşmanlara ilişkin bilgiler, tarla listeleri, çeşitli yerlerdeki kişilerin ve depolardaki değerli eşya, yiyecek ve giyeceklere ilişkin veriler yer almaktadır. Tabletlerin altında duran kömürleşmiş ağaç parçalarından, yangından önce tabletlerin, Hattuşas ve Kültepe’deki gibi tahta raflar üzerine düzenli bir şekilde yerleştirildiği anlaşılmaktadır (Yıldız, 2003: 13).

Hattuşas’ ta gerçekleştirilen tüm kazılarda otuz binin üzerinde kil tablet ele geçirilmiştir. Etrafa yayılmış hâlde bulunan kil tabletlerin konulmuş olduğu rafların yandığı tespit edilmiştir. Ayrıca 6-7 cm genişliğinde ve 4-5 cm uzunluğunda küçük, oval delikli tabletler de bulunmuştur. Bu küçük tabletlerin deliklerinden ip geçirilerek raflara asıldığı (Karasu, 1997: 217; Çığ, 2006: 66), o rafta yer alan tabletlerin hangi konuyla ilgili olduğunu gösterdiği, raflarda arama yapan araştırmacıya ilgili konunun bulunmasında kolaylıklar sağladığı düşünülmektedir.

1889 yılında Irak’ın güneydoğusunda yer alan Nippur antik kentinde bulunan on altı bin tablet Sümer çivi yazısı hakkında temel oluştururken, kazılarda çıkarılan bir katalog her ne kadar ilkel bir yapıda da olsa da, tarihte ilk kez bir kütüphane kataloğunun sistematikleştirildiği göstermesi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir (Peters, 1905:10; Casson, 2001: 3). Hititler tarafından Hattuşas’ta oluşturulan kütüphane ve arşivlerde de tabletlerde kimlik notları eklendiği ve bir nevi kataloglama yapıldığı izlenimi doğurmaktadır (Karasu, 1997: 230; Casson, 2011: 6). Bu durum Hitit kütüphane ve arşivlerinde görevli kütüphanecilerinin varlığına işaret ettiği gibi, bilgi kaynaklarının korunmasının yanında sistematik bir şekilde düzenlenmeye başladığını da göstermektedir.

Hattuşas’taki kütüphanelerde aynı konuya sahip tabletlerin bir arada gruplandırıldığı 20’li, 30’lu, 40’lı seriler hâlinde düzenlediği (Yıldız, 2003: 19) ve

Nippur'daki kütüphane kataloglarından daha ileri seviyede katalog oluşturulduğu görülmektedir. MÖ, 13. yüzyıla tarihlenen tabletlerin ayrıntılı bibliyografik girişlere sahip olduğu tespit edilmiştir. Bibliyografik girişlerin günümüz kütüphane kataloglarındaki duruma benzer bir şekilde tablet sayısı belirtilerek yapıldığı görülmektedir. Tabletlere ait girişlerde çalışmanın başlığı verilerek veya içerikte yer alan konuya özgü açıklamalarla tanımlama yapılmıştır. Ayrıca tabletin bitip bitmediği de tablet üzerinde verilmiştir. İlgili girişlerde bazen yazarın ve ya yazarların adı yer aldığı gibi, başka yararlı bilgilere de yer verildiği görülmektedir (Casson, 2001: 6). Aşağıdaki örnekler Hitit kütüphanelerindeki tabletler için hazırlanmış kataloglardaki bibliyografik girişleri göstermektedir;

“Hurma şehrindeki bahar festivali üç tablette yer almaktadır. Başkanlık görevlisinin festivali nasıl kutladığına dair bilgiler yer almaktadır. Birinci ve ikinci tabletler kaybolmuştur.”

“Bu tablet tek bölümden oluşmaktadır. İlah tapınağındaki şarkıcının sunulan emeği Hattik'te kırıışı anlatılıyor. Bitti”

“Tek tablettten oluşmaktadır. Yaşlı kadın Annana'nın Fırtına Tanrısını beslediğine dair sözleri yer almaktadır. ”

“Tek bölümden oluşmaktadır. Tapınakta sahtekarlık olduğunda uygulanan ritüele ait, rahip Ammihatna, Tulpija ve Mati'nin sözleri yer almaktadır. Bitti”

“Hurrili kadın doktor Azzari'nin ince yağ üzerine tek tableti. Bir düşman bir şehre karşı savaşta birliklerine liderlik ettiğinde, orduyu komuta eden generale, atına ve arabasına ve tüm savaş teçhizatına ince yağ ile kutsanır. Bitti ”

“Tek tablettten oluşmaktadır. Bir cinayetin saflaştırılması konusunda Erija'nın sözlerini içerir ”

“İki tablettten oluşmaktadır. Kral, kraliçe ve prenslerin güneş tanrıça sına vermiş olduğu şekilleri içerir. İkinci tablet bulunamadı” (Casson, 2001: 6-7).

Örneklerde de görüldüğü gibi tabletlere ilişkin katalog girişlerinde eksik tabletler belirtilmiş, mevcut içeriklerinin neler olduğu paylaşılmıştır. Bazı girişlerde tabletin raftaki konumu, dik durup durmadığı ya da bir kenarda tutulduğu gibi bilgilere de yer verilmiştir (Casson, 2001: 7).

Hititlere ait kazılarda ele geçirilen tabletlerde bir diğer önemli özellik ise tabletlerin sonunda kolofon adı verilen bir bölüme yer verilmiş olmasıdır. Her bir kolofon üzerinde bulunduğu tablete ait olduğu gibi, tüm tabletlerde kolofon yer almamaktadır. Kolofonlar koleksiyonun kullanıcılarına tabletin içeriğini ortaya koyduğu için büyük yardım sağlamıştır (Casson, 2001: 5). Tabletlerin her iki yüzünde de çoğu zaman iki sütun hâlinde yazıldığı görülmektedir. Diğer

yandan tabletlerin kitap sayfaları gibi birbiri ile bağlanması mümkün olmadığından bu sorunu çözebilmek adına aynı konuyu işleyen tabletlerin üst üste yerleştirildiği, yığın oluşturulduğu görülmektedir. Böylelikle konu bütünlüğü sağlandığı gibi, tabletlerin kaybolması da engellenmiştir. Ayrıca çok sayıda girişte tablet sonlarında yer alan kolofonlara kelimesi kelimesine yer verildiği tespit edilmiştir (Karasu, 1997: 217; Casson, 2001: 7). Bu durum görevlilerin kolofonları kopyalayarak hem zamandan tasarruf etmeye gittiğini hem de bilinçli bir katalog oluşturulmaya çalışıldığını göstermektedir.

Kütüphane kullanıcılarının tablete ait kolofon varsa onu arayarak hangi tablette konunun bitip nerede yeni konunun başlayacağını kestirmesi belirli bir konudaki aramayı zorlaştıran bir süreç olacağından tabletlerle ilgili katalogların hazırlanması büyük bir kolaylık sağlamıştır. Katalog girişleri günümüzdeki modern kataloglar kadar ayrıntılı bilgi barındırmayıp, tablete ilişkin direkt konum vermiyor olsa da yararlılığı tartışılmazdır. Ayrıca Nippur tabletleri için hazırlanan daha basit katalog girişleri ile karşılaştırıldığında önemi bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Ayrıntılı katalog bilgisinin ve kolofonlara dayalı olarak oluşturulan raf sıralamalarının varlığı Hitit kütüphane ve arşivlerinde kütüphaneci varlığına işaret etmektedir. Kâtiplerin yanında bir de kütüphanenin denetim ve düzeninden sorumlu kütüphanecinin olması muhtemel gözükmektedir.

Katalogda listelenen halka açık törenler, savaş kayıtları, tarihî olaylar, günlük hayatı düzenleyen yasalar gibi, eserlerin tamamında din vurgusu ön plana çıkmaktadır (Güterbock, 1940: 2). Ayrıca kütüphanelerin saray içerisinde düzenlenmiş olması, okuma yazma becerisinin ve ayrıcalığının yalnızca din adamları ve kâtiplere özgü görülmesi sıradan halka kapalı olduğunu düşündürmektedir.

Hattuşas'taki buluntular yalnızca saraydaki bir azınlık tarafından erişimine izin verilen bir kütüphanenin varlığına işaret ettiği gibi, bu dermenin yazılı prosedürlere uyularak düzenlendiğini göstermesi açısından kütüphanecilik bilimi için oldukça önemlidir.

Ayrıca tablet koleksiyonu arasında bulunan eserlerinin birçok kopyasının da çıkarıldığı, özellikle edebî içerikli olan dinî metinlerin kopyalarının çıkarılarak (Bryce, 2003: 80) koleksiyona eklendiği, ayrıca benzer kopyaların tapınaklara da gönderildiği, dönemin koşullarında kitap ticaretin olmamasına rağmen böylesine geniş koleksiyonlara sahip olunmasının büyük bir ayrıcalık olduğu düşünülmektedir.

Hitit kütüphane ve arşivlerinin kralın özel kütüphanesi olarak görülmediği, idari bir birim olarak oluşturulduğu, içerisinde yer alan devlet belgeleri nedeniyle yetkililerin erişimine açılan bir yapıda olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca diğer devletlerle yapılan mektuplaşmalarında kütüphane ve arşivlerdeki

kazılarda çıkarılmış olması ilgili mektupların şahıslar arası özel bilgi içeren kaynaklar olarak değil, devlet belgesi olarak görüldüğünü düşündürmektedir. Özellikle Hitit- Mısır görüşmelerine ait belgeler, mektuplar, anlaşmalar ve bu doğrultuda hazırlanan kraliyet bildirilerinin bulunması buna en net örneği oluşturmaktadır (Alp, 2002: 156; Bryce, 2003:13). Ayrıca bir başka dikkat çekici unsur kütüphane ve arşivlerin hangi koşullarla erişime izin verildiği, hangi güvenlik önlemlerinin alındığına dair kesin bilgi söz konusu değildir.

Hitit kütüphane ve arşivlerinin bir diğer önemi ise geriye bırakmış olduğu tabletlere dayanılarak elde edilen veriler ışığında bölgedeki tarihî unsurların, diğer halkların ve kentlerin tespit edilmesinde kullanılmasıdır.

Hititler buldukları bölgedeki birçok devlet ve halk ile ticari ve askerî ilişkiler içerisine girmiştir. Hitit çivi yazısı metinler incelenerek, kelimelerin etimolojik farklılıkları ile coğrafi anlamda nitelediği topluluklara ait yüklenen bağlantılar ışığında Batı Anadolu'da yer alan Yunan kent devletlerine ilişkin bilgilere erişmek mümkündür (Pakrasi, 1994: 10).

4. Hitit Kütüphane ve Arşivlerinde Yer Alan Bilgi Kaynakları

Hitit kütüphane ve arşivlerinde yalnızca kil tabletler değil metal içerikli tabletlerin de yer aldığı tespit edilmiştir. Bronz tabletler üzerinde kanunların, anlaşmaların, dinî törenlerin ve tanrılara sunulana adaklara ilişkin konuların işlendiği görülmektedir.

Hattuşaş'ta çıkarılan 35x24 cm boyutlarında, yaklaşık 5 kg ağırlığındaki bir bronz tablet Hitit Kralı Tuthaliya ile Tarhuntassa Kralı Kurunta arasındaki anlaşma metnini içermektedir (Zimmermann ve diğerleri, 2010: 235). İlgili tablet üzerinde yer alan coğrafi isimler kullanılarak Hititlerin komşularına ait toprakların sınırları belirlenmeye çalışılmıştır (Siegelova ve Tsumoto, 2011: 19). Tablet her iki yüzünde de iki sütun hâlinde metin yer almaktadır. Ayrıca tabletin kenarında yer alan delikten bronz bir zincir geçirildiği görülmektedir. 1986 yılında Hattuşaş'taki Sfenks kapısının yakınlarında kaldırımın altına yerleştirilmiş hâlde bulunan bronz tabletin (Bryce, 2003: 81), bulunması Hitit kâtiplerinin yazı sanatında ne kadar becerikli olduğunu göstermektedir.

Yine Hattuşaş kazılarında çıkarılan bir diğer tablet türü ise gümüş ve altın tabletlerdir. Daha çok yaprak levhalar olarak görülen bu tabletlerde sihir ve büyü sözlerinin yer aldığı tespit edilmiştir. Hitit Kralı I. Şuppiluliuma ile Karkamış kralı arasındaki anlaşmanın altın bir tablet üzerine, III. Hattuşuli ile II. Ramses arasındaki anlaşmasının ise gümüş bir tablet üzerinde yazıldığı görülmektedir (Siegelova ve Tsumoto, 2011: 279).

Kazılarda tespit edilen bir diğer tablet türü ise tahta tabletlerdir. Tahtanın yazı malzemesi olarak kullanımı Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarında da görülmektedir. Yapılan araştırmalar bu tablet türünün hesaplamalarda, kısa

notların tutulmasında (Demiriş, 2002: 7) ve kâtiplerin eğitiminde kullanıldığı göstermektedir (Bryce, 2003: 60).

Hititlere yönelik araştırmalar MÖ, 1200 yılına tarihlenen büyük bir yangına işaret etmektedir (Bossert, 1952: 1). Bu yangında kütüphanede yer alan tahta tabletlerin tahrip olduğu düşünülmektedir. Kazılarda bulunan mühürlerin üzerindeki düz çizgilerinin tahta tabletlerin üzerinin bezlerle kaplandığını göstermektedir (Demiriş, 2002: 7). Mısır'da o dönem için papirüsün yazı malzemesi olarak kullanılmasına rağmen Anadolu'ya henüz girmediği, bu sebeple de çevrede bulmak ve üretmek daha kolay olacağından tahta tabletlerin tercih edildiği düşünülmektedir (Bossert, 1952: 3). Uluburun batığından çıkarılan tahta yazı takımı günümüze ulaşan en eski tahta tablet olmakla birlikte bazı otoriteler tarafından dünyanın en eski kitabı olarak görülmektedir (Demiriş, 2002: 7).

Hattuşuş'ta bulunan bir diğer tablet türü ise balmumlu tahta tabletlerdir. Balmumu kaplanan tabletler kil tabletlere göre daha hafif olmaları, kırılma olasılıklarının düşük olması ve yeniden güçlendirilebilmeleri gibi avantajlara sahip olduğundan dolayı tercih edilmiştir (Symington, 1996: 104).

Hattuşuş kazılarında çıkarılan Hititlerin kurucusu olan I. Hattuşili zamanında Suriye üzerine yapılan seferleri konu edinen I. Hattuşili Yıllıkları tarihte bilinen ilk yıllık örneğidir. İlgili tabletlerde yıl yıl seferler sıralanırken, elde edilen ganimetlerden ve esirlerden bahsedilmektedir. İlgili tabletlerde Hititlerden yaklaşık 700 yıl önce Anadolu'da yaşanmış olan siyasi olaylara yer verildiği, bu durumun da toplumda bir tarih bilincinin oluştuğunu göstermesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir (Akurgal, 2019: 36).

Ele geçirilen bir diğer tarihsel metin ise I. Hattuşili'nin vasiyetnamesidir. İlgili tablette dönemin siyasi, toplumsal ve kültürel yaşantısı açısından önemli bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca metnin bir diğer özelliği tarihte bilinen ilk vasiyetname olmasıdır. Tablete göre I. Hattuşili, tahtı yeğeni Muşili'ye bırakmıştır (Kempinski ve Kosak, 1982; Çığ, 2006: 142; Akurgal, 2019: 37). Ayrıca ilgili tabletlerde iyi bir hükümdarın hangi özellikleri taşıması gerektiği belirtilmişinden metinlerin siyasetname özelliği de taşıdığı söylenebilir.

Hitit arşivlerinde yer alan birçok eserin askerî ve siyasi içerikli olduğunu söylemek mümkündür. Krallığın ilk kurulduğu andan itibaren askerî kuşatmaların ve diğer ülkelerle ilişkilerin kayıt altına alındığı görülmektedir. Ayrıca metinlerin büyük çoğunluğunda askerî başarılarından söz edilirken birçok metnin içeriğinin de dinî konularla ilgili olduğu görülmektedir. Hattuşuş'ta ele geçirilen tabletlerin bir kısmında içeriğin Akadca yazılmış (Karasu, 2006: 5; Archi, 2010: 38) olduğu tespit edilmiştir. Bu durum metinlerin krallığın ilk dönemine ait olduğunu göstermektedir.

Hattuşas kazılarında çıkarılan *Urşu Kuşatması* adlı tablet Akadca yazılan tabletlere örnek oluşturmaktadır. Metnin genel içeriğinde adı geçen kentin kuşatmasında uygulanan taktikler dile getirilirken, kuşatma sırasında yaşanan aksaklıklar ve ilgili komutanın raporuna yer verilmiştir (Archi, 2010: 38).

Askerî ve siyasi olayları dile getiren bir başka yıllık ise I. Murşili Dönemi'ni kapsamaktadır. İlgili yıllıklarda Kuzey Suriye'deki askerî seferler anlatılırken, birden fazla kopyasının hazırlanarak çoğaltıldığı tespit edilmiştir (Archi, 2010: 385).

Kazılarda ele geçirilen bir diğer tablette saray entrikaları açıkça dile getirilmiştir. *Telipinu Fermanı* olarak bilinen eserde devletin geçmişine dair tarihî bilgiler yer almakta olup, Hitit ülkesindeki geçmiş kralların listesi yer almaktadır. İlgili ferman ile tahta çıkış hakkının kurala bağlandığı görülmektedir. Ayrıca ilgili tabletin bir diğer özelliği, Hitit ülkesindeki ilk hukuki metin olmasıdır (Kloekhorst, 2020. 145).

Kazılarda çıkarılan bir diğer yıllık ise II. Tuthaliya Dönemi'nde yazılmış olan yıllıklardır. İlgili tabletlerde özellikle Batı Anadolu üzerine gerçekleştirilen seferlere yer verilirken, dönemin siyasi coğrafyası açıkça ele alınmıştır (Akurgal, 2019: 37).

Hattuşas'ta ele geçirilen önemli belgelerden birisi de "Madduwatta İddanamesi"dir. İlgili tablette Madduwatta adlı Batı Anadolu yerel prensi savaştan kaçarak Hitit ülkesine sığınmıştır. Sonraki süreçte Hititlerden yardım alarak ülkesine dönmüş ve Hitit topraklarına saldırılarda bulunmuştur (Koropecy, 2019: 7). Bu durum gelecek nesillere ders olması amacıyla kayıt altına alınmıştır.

Bir diğer önemli tablet ise II. Murşili Dönemi'ndeki siyasi ve sosyal olayları ele alan "On Yıl Yıllıklar"dır. Yıllıklarda askerî ve siyasi olaylar dile getirilirken, tarihsel açıdan ilk kez veba salgını ile başa çıkabilmek adına bir duaya da yer verilmiştir. Ayrıca yıllıkların bir diğer önemi ise MÖ, 1323 yılında güneş tutulmasına dair gözlemlere yer verilmiş olmasıdır (Mansikka, 2019: 100).

Kazılarda çıkarılan edebî bir dille yazılmış olan otobiyografi örnekleri de mevcuttur. III. Hattuşili'nin otobiyografisi bunlardan biridir. Bu eserde kralın haklı gerekçelerle kral olduğu vurgulanmış ve sonraki süreçte askerî ve siyasi olaylara yer verilmiştir. Ayrıca ilk uluslararası antlaşma olarak bilinen Kadeş Atlaşması'nda mührü bulunan Kraliçe Puduhepa, otobiyografide geniş yere sahiptir (Gurney, 1993: 15; Çığ, 2006: 215; Jones, 2019: 18).

Hattuşas kazılarında Hitit siyasi tarihinin en eski yazılı belgesi olan *Anitta Metni* de bulunmuştur (Alp, 2002: 44). Bu metnin üç nüshası bulunmaktadır. Birinci nüsha MÖ, 16. yüzyıla tarihlenirken ikinci ve üçüncü nüshalar MÖ, 13. yüzyılda üretilen kopyaları olduğu tespit edilmiştir (Alparslan, 2006:102).

Anitta Metni, Hitit Beylikleri Dönemi hakkında tarihî ve siyasi bilgiler içermektedir. Hattuşaş ile Asur ticari kolonileri arasındaki ilişkileri ayrıntılarıyla ortaya koyan metinde ayrıca Hititlerin askerî taktikleri, Anitta'nın Orta Anadolu'ya hakim olma çabalarına yer verilmektedir (Akurgal, 2009: 38). Anitta Metni'nde Hitit Devleti'nin kurulmadan önceki siyasi olaylarına yer veriliyor olması Hititlerdeki tarih bilincini ortaya koymaktadır (Alparslan, 2006: 102).

Sonuç ve Öneriler

Hititlerin Anadolu'ya gelen Asurlu tüccarlar vasıtası ile çivi yazısı öğrenmesi ile birlikte Hitit kütüphane ve arşivlerinin tarihi serüveninin başlamış olduğu söylememek mümkündür. Hem öğrenilen yazı kendi dillerine uyarlanmış, hem de Anadolu'daki diğer yerel diller tabletler vasıtasıyla kayıt atına alınarak günümüze değin varlığını sürdürmüştür.

Hitit İmparatorluğu'na kültürel, sosyal ve ekonomik olarak en güçlü dönemlerinde başkentlik yapmış olan Hattuşaş'taki kütüphane ve arşivlerde dönemin siyasi, hukuki, tarihî, dinî ve edebî eserlerinin saklandığı, korunduğu ve düzenlendiği belirlenmiştir. Yaklaşık otuz bini bulan tablet koleksiyonunun varlığı, Hititlerin yazının ve yazılı bilgi kaynaklarının sonraki kuşaklara aktarılmasının bir güç unsuru olduğunu fark ettiklerini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Hititler nasıl ki Mezopotamya uygarlıkları ile girmiş oldukları olumlu yönde ilişkilerden etkilendilerse diğer yandan üretmiş oldukları metinlerle, kurmuş oldukları kültürel sistemle de çevresinde yer alan ve kendisinden sonra kurulan devlet yapılanmalarının üzerinde derin izler bırakmıştır.

Diğer yandan tarihin bilinen en eski dinî metinlerine, en eski siyasi anlaşmalarına, en eski kitabî olarak görülen tahta yazı takımlarına, en eski kütüphane kataloğuna sahip olmaları, uygarlık tarihi açısından bırakmış oldukları etkinin oldukça önemli olduğunu göstermektedir.

Bilginin kalıcılığının sağlanmasında katiplerin oynamış olduğu rol dikkate değer olmakla birlikte, devlet yöneticilerinin katiplere, bilgi kaynaklarına ve kütüphane ve arşivlerinin oluşturulması vermiş olduğu önem ise Hititlerin ileri bir uygarlığa sahip olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akurgal, E. (2019); *Anadolu Kültür Tarihi*, Phoenix Yayınevi, İstanbul.
- Alkan, N. (2015); Anadolu'nun ilk kütüphaneleri. 18 Haziran 2020 tarihinde <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/ALKAN-Nazl%C4%B1-ANA-DOLU%E2%80%99NUN-%C4%B0LK-K%C3%9CT%C3%9CPHANELER%C4%B0.pdf> adresinden erişildi.
- Alp, S. (1949); Hititlerde Sosyal Sınıf NAM. RA'lar ve İdeogramın Hititçe Karşılığı. *Belle-ten*, 13(50), 245-270.

- Alp, S. (2002); Hitit Çağında Anadolu: Çiviyazılı ve hiyeroglif yazılı kaynaklar. Tübitak. Ankara.
- Alparlan, M. (2006); II. Murşili ve Dönemi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü/ İstanbul.
- Archi, A. (2010); When did the Hittites begin to write in Hittite?. *Pax Hethitica: Studies on the Hittites and their Neighbors in Honour of Itamar Singer*, 37-46.
- Balkan, K. (1955); *Kaniş Kārum'unun kronoloji problemleri hakkında müşahedeler* (Vol. 28). Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Bilgiç, E. (1953); *Kapadokya metinlerinde geçen yerli appellatifler ve bunların eski Anadolu dilleri içerisinde yeri* (No. 88). Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Bittel, K. (1976); The Great Temple of Hattusha-Boğazköy. *American Journal of Archaeology*, 80(1), 66-73. doi:10.2307/502939.
- Bossert, T.H. (1952); Hititlerde Yazı Malzemesi ve Yazı Aletleri, *Belleken*, XVI (61): 1-8.
- Bryce, T. (2003); Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, Dost Kitabevi, Ankara.
- Casson, L. (2001); Libraries in the ancient world. Retrieved from <http://ebookcentral.proquest.com> Created from balikesir-ebooks on 2020-06-15 06:09:19
- Çakın, İ. (1986); Kütüphanenin Toplumsal Konumu ve İşlevleri, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 35 (1), 8-16.
- Çığ, M. İ. (2006); Hititler ve Hattuşa: İştâr'ın Kaleminden, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Demirş, B. (2002); Eskiçağ'da Yazı Araç ve Gereçleri. İstanbul.
- Digital Hammurabi, (2020); 18 Haziran 2020 tarihinde <https://pages.jh.edu/~dighamm/> adresinden erişildi.
- Dinçol, A. M. ve Dinçol, B. (2002); "Büyükler, Prenslar, Beyler Mühürleri Işığında İmparatorluk Yönetiminin Zirvesindekiler", Hititler ve Hitit İmparatorluğu: 1000 Tanrılı Halk, s. 428-431.
- Duran, Y. (2010). *Boğazköy-Maşat Höyük-Ortaköy Çiviyazılı Belgelerine Göre Tarihi Coğrafya Araştırmaları*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. 18 Haziran 2020 tarihinde <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/37407/273260.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden erişildi.
- Gurney, O. (1993); 'The Treaty with Ulmi-Tešub'. *Anatolian Studies* 43. 13-28. DOI: <https://doi.org/10.2307/3642962>
- Güterbock, H. G. (1937); *Etilerde Tarih Yazıcılığı*. Devlet Basımevi.
- Güterbock, H. G. (1940); Siegel aus Boğazköy/1 Die Königssiegel der Grabungen bis 1938. *Siegel aus Boğazköy*.
- Jochum, U. (2004); "The Gnosis of Media", *Library Quarterly*, 74 (1), 21- 41.
- Jones, M. (2019); *Searching for Tarhuntassa: using GIS spatial analysis and diverse datasets to investigate a question of historical geography in Hittite Southern Anatolia*. (Yayımlanmamış doktora tezi). University of Birmingham. 15 Haziran 2020 tarihinde <https://etheses.bham.ac.uk/id/eprint/8793/> adresinden erişildi.
- Karasu, C. (1995), Some Considerations On Hittite Scribes. *Archivum Anatolicum* 1, 117-122.
- 15 Haziran 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/771370> adresinden erişildi.
- Karasu, C. (1997); Hattuşa-Boğazköy Arşiv-Kitaplık Sistemleri Üzerine Bazı Yorumlar. 15 Haziran 2020 tarihinde <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/60438/22591.pdf?sequence=1> adresinden erişildi.
- Karasu, C. (2006); Hititler Devri (MÖ 1650-1190) ve Hitit Biliminin Kuruluşu". Derleyenler: Ç. Atakuman ve diğerleri. İ. Koç (ed.) Hititler. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim. 1-13.

Kempinski, A., ve Kořak, S. (1982); CTH 13: the extensive annals of Hattuşili I (?). *Tel Aviv*, 9(2), 87-116. DOI: 10.1179/tav.1982.9.2.87

Kloekhorst, A. (2020); "The Authorship of the Old Hittite Palace Chronicle (CTH 8): A Case for Anitta," *Journal of Cuneiform Studies* 72, 143-155.

Koç, İ. (Ed.) (2006), Hititler, ODTÜ Geliştirme Vakfı, Ankara.

Koropecy, D. (2019). Anatolian Women in the Linear B Texts. https://www.researchgate.net/profile/Damian_Koropecy/publication/338826270_Anatolian_Women_in_the_Linear_B_Texts/links/5e2cd05ba6fdcc70a14bd20e/Anatolian-Women-in-the-Linear-B-Texts.pdf adresinden erişildi.

Mansikka, P. (2019); *New chronology using solar eclipses*. BoD-Books on Demand.

Miller, J. (2014); Suzanne Herbordt, Daliah Bawanypeck and J. David Hawkins: Die Siegel der Grosskönige und Grossköniginnen auf Tonbullen aus dem Nişantepe-Archiv in Hattusa. (Deutsches Archäologisches Institut. Boğazköy-Hattuşa XXIII.) xv, 308 pp., 60 plates. Darmstadt and Mainz: Philipp von Zabern, 2011. ISBN 978 3 8053 4331 2. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 77(1), 197-198. doi:10.1017/S0041977X13000979

Pakrasi, M. (1994); *The world of libraries in antiquity and the renaissance: The heritage of libraries and library science* (Order No. 1358212). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (304199591). Retrieved from <https://search.proquest.com/docview/304199591?accountid=15410>

Payton, R. (1991); Uluburun Yazı Tahtası Takımı, Anatolien, XLI. (Çev. C. Karasu). 15 Haziran 2020 tarihinde <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/60418/22571.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden erişildi.

Peters, J. (1905); The Nippur Library. *Journal of the American Oriental Society*, 26, 145-164. doi:10.2307/592887

Pritchard, J. B. (Ed.). (2016); *Ancient Near Eastern texts relating to the Old Testament with supplement*. Princeton University Press.

Pulhan, G. (2003); Yakındoğu'da Yazının Ortaya Çıkışı. *Toplumsal Tarih Dergisi* 109, 46-51.

Riemschneider, K. K. (1972); Keilschrifturkunden aus Boghazköi/43 Omina, Rituale und literarische Texte in hethitischer Sprache, zum Teil im alten Duktus/von Kaspar K. Riemschneider. *Keilschrifturkunden aus Boghazköi*.

Rüster, C., ve Neu, E. (1989); *Hethitisches Zeichenlexikon: Inventar und Interpretation der Keilschriftzeichen aus den Boğazköy-Texten* (Vol. 2). Otto Harrassowitz Verlag.

Singer, I. (1998); A City of Many Temples: Hattuşa, Capital of the Hittites. In *Sacred Space* (pp. 32-44). Palgrave Macmillan, London.

Symington, D. (1996); Geç Tunç Devri Yazı-tahtaları ve Kullanılışları: Anadolu ve Suriye'den Metin Kanıtları. (çev. C. Karasu). 15 Haziran 2020 tarihinde <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/60420/22573.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden erişildi.

Ünal, A. (2002); Hititler Devrinde Anadolu. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Van den Hout, T. (2010); LÚ DUB.SAR.GIŐ = "Clerk"? *Orientalia*, 79(2), nova series, 255-267. Retrieved June 17, 2020, from www.jstor.org/stable/43077915

Waal, W. (2011); They wrote on wood. The case for a hieroglyphic scribal tradition on wooden writing boards in Hittite Anatolia. *Anatolian Studies*, 61, 21-34. doi:10.1017/S0066154600008760.

Yıldız, N. (2003); Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Yiğit, T. (2005); Hitit Çivi Yazısının İlk Ortaya Çıkışı. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(37), 79-86.

Zimmermann, T., Özen, L., Kalayci, Y., & Akdoğan, R. (2010); The metal tablet from Boğazköy-Hattuša: first archaeometric impressions. *Journal of Near Eastern Studies*, 69(2), 225-229.